

Nemzeti Drogmegelőzési Intézet
elméletek-modellek 3.

szakmai
forrás
sorozat

Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban

Szerkesztette:
Pikó Bettina

L'Harmattan

PIKÓ BETTINA (szerk.)

IFJÚSÁG, KÁROS SZENVEDÉLYEK
ÉS EGÉSZSÉG A MODERN TÁRSADALOMBAN

NEMZETI DROGMEGELŐZÉSI INTÉZET
SZAKMAI FORRÁS SOROZAT

ELMÉLETEK – MODELLEK 3.

Sorozatszerkesztők
Demetrovics Zsolt és Buda Béla

PIKÓ BETTINA (szerk.)

**IFJÚSÁG, KÁROS SZENVEDÉLYEK
ÉS EGÉSZSÉG
A MODERN TÁRSADALOMBAN**

L'Harmattan
BUDAPEST, 2007

Lektorálta: Buda Béla dr.

© Nemzeti Drogmegelőzési Intézet, 2005

© Harmattan, 2005

Nemzeti Drogmegelőzési Intézet
National Institute for Drug Prevention
1145 Budapest, Amerikai út 96.
Tél.: (+36 1) 273 4201, Fax: (+36 1) 273 4202

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T. / E: 011.817.13.88

ISBN 963 7343 57 1

A kiadásért felel Gyenes Ádám.
A sorozat kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Telefon: 267-59-79
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

A nyomdai előkészítés Földvály Tamás, a sokszorosítás a Robinco Kft. munkája.

TARTALOM

Sorozatszerkesztői előszó (Demetrovics Zsolt)	7
Előszó (Pikó Bettina)	8
Ifjúság és modernitás (Pikó Bettina).	11
Ifjúkori problémaviselkedés (Pikó Bettina).	20
Szabadidő és életmód a fiatalok körében (Pikó Bettina).	30
Ifjúságkultúra, zene, életmód (Székely Anna)	40
Értékek és ifjúság (Rácz László)	58
Társadalmi egyenlőtlenségek a fiatalok egészségi állapotában és egészségmagatartásában (Murinkó Livia)	86
Társas hatások szerepe a fiatalok egészségkockázati magatartásában (Skultéti Dóra).	104
Szülő-serdülő viszony és problémaviselkedés Magyarországon, Hollandiában, Svájcban és az Egyesült Államokban (Alexander T. Vázsonyi)	121
Ifjúság a poszt szocialista átmenetben (Piczil Márta)	134
Erdélyi fiatalok társadalmi hangulata, egészségmagatartása (Brassai László).	152
Egészségtudatosság és káros szenvedélyek reprezentációi gyermekkorban (Bak Judit).	168
Ifjúság és sport (Keresztes Noémi).	184
Vallásosság, egészség és káros szenvedélyek az ifjúság körében (Pikó Bettina)	200
Az ifjúkor pozitív pszichológiai megközelítése (Pikó Bettina)	210

Piczil Márta

IFJÚSÁG A POSZTSZOCIALISTA ÁTMENETBEN

1989. október 23. fontos esemény volt a magyar társadalom életében és történelmében: kikiáltották a Magyar Köztársaságot. Ezzel véget ért a szocializmus időszaka, és kezdetét vette egy új korszak. A válság jelei már korábban nyilvánvalóvá váltak, csak az volt a kérdés, hogy milyen formában búcsúzik a régi rendszer, és milyen úton indul el, milyen formát ölt az új berendezkedés. A kezdeti lelkesedés kissé alábbhagyott akkor, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy az átmenet időszaka új veszteségekkel terheli meg a társadalom tagjait, és áldozatokat is követel.

A szabadság köre hihetetlen módon kibővült, ám nem mindenki tudott élni a lehetőségekkel (Pikó, 2001a). A gazdasági, politikai és társadalmi életben végbemenő változásokat a fiatalok is érzékelték. A szülők révén beszűrődtek a családba azok a hatások, melyek olykor negatív irányba terelték a szocializáció folyamatát, ugyanakkor az értékstruktúrában végbemenő változások az iskolában és a kortárs csoportokban is érződtek.

Az elmúlt másfél évtizedben felnövekvő fiatal generáció gyakran szorong. Túl sok változást hozott a múlt, bizonytalan a jelen, és kiszámíthatatlan a jövő. Nekünk, felnőtteknek az lenne a legfontosabb feladatunk, hogy szilárd kapaszkodókat adva, stabil értékeket felmutatva élethetővé, sőt élvezhetővé tegyük az életüket.

Ami a felnőttek világában történt...

A rendszerváltozást követő évek történései jelentős változásokat eredményeztek makro- és mikroszinten egyaránt. Az első néhány év mérlegét megvonva a gazdasági szakemberek számára nyilvánvalóvá vált, hogy a változtatni kell az államháztartás és a GDP arányán, csökkenteni kell az adminisztratív kiadásokat, meg kell újítani a termelést olyan áron is, ha ez a régi termelési irányok, szervezetek szétrombolásával jár együtt. Új adópolitika bevezetésével szükséges növelni az állampolgárok szerepét a terhek viselésében, ugyanakkor a jóléti kiadások csökkentésével kell elérni azt, hogy Magyarország megszűnjön „koraszülött” jóléti államként működni (Kornai, 1992).

Ezek a változások természetesen mikroszinten is éreztették hatásukat. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági veszteségeket valamilyen módon kompenzálni kell, és meg kell előzni az újabb visszaeséseket. Az állami szerepvállalás bizonyos területeken drasztikusan visszaszorult, néhány esetben pedig jelentősen megnöttek a lakosságra hárított terhek. A gondoskodó, atyáskodó állam – mely a szocializmus éveit annyi segítséget adott – visszavonult, önállóságot, nagyobb szabadságot és piaci feltételeket kínálva. A kollektívizmust, tervszerűséget és egalitárius eszméket hangoztató szocialista társadalomban szocializálódott állampolgárok közül sokan nem tudtak élni az új lehetőségekkel, és veszteségélményeik megingatták az új rendbe vetett hitüket (Andorka, 1992; Kolosi és Róna-Tas, 1992). A korábban természetes módon jelen lévő létbiztonság és közbiztonság elvesztését sokan fájlalták, és fellángoltak a viták az állam felelősségvállalásáról is (Ferge, 1996; 1997; Róbert, 1996).

A szegénység, a munkanélküliség és a hajléktalanság új formában és nyíltan jelent meg, soha nem látott méreteket öltve. A szegénységben élők számát a 90-es évek elején csak becsülni lehetett, az azonban bizonyos volt, hogy a tradicionális szegénység mellé felsorakozott az új szegénység, a demográfiai és az etnikai szegénység is (Ferge, 2002; Havasi, 2002; Medgyesi, 2002; Spéder, 1996; Szalai, 1990).

Az új szegénység elsősorban a munkanélkülieket és az eltartottakat sújtotta. A demográfiai szegénység keretein belül már nemcsak a nyugdíjasok szembesültek anyagi nehézségekkel, hanem egyre több gyermek is nélkülözni kényszerült élete első éveiben. Sok család küzdött létfenntartási problémákkal; az ország egyes régióiban és a települési hierarchia némely szintjén a napi megélhetés is gondot jelentett (Farkas, 2002; Simonyi, 2002). Az etnikai szegénység mindenekelőtt a roma populációt sújtotta; a szakemberek többsége úgy véli, hogy a rendszerváltozás legnagyobb vesztesének a kb. félmillió roma népességet kell tekintenünk (Spéder, 1996). A szegénység mellett az elszegényedés jelenségét is meg kell említenünk. Ez nem minden esetben jelent deprivációt, de abban az értelemben frusztrációhoz vezet(het), hogy a korábbi életnívó jelentős visszaesését sokan megélték (Spéder, 1996).

A szocializmus évtizedeinek burkolt, kapun belüli munkanélküliségét felváltotta a munkaerőpiac strukturális változásai következtében előállt nyílt munkanélküliség. A gazdasági racionalizálás, a veszteséges ágazatok felszámolása, a puha költségvetési korlátok „megkeményedése” sokak számára jelentette a korábban biztosnak vélt munkahely elvesztését (Kornai, 1992). Többen az extenzív iparosítás következményeit viselve szakképzetlenségüknek estek áldozatul, de a diplomások és a pályakezdők körében sem ismeretlen fogalom a munkanélküliség (Andorka és Harcsa, 1990; Kolosi és Róbert, 1992).

A hajléktalanság szintén új formát öltött. A korábban rejtőzködő csövesek, a munkásszállások lakói nyíltan felvállalták otthonatlan státusukat, jelezvén ezzel, hogy ők is vesztesként élték meg a rendszerváltozás éveit (Györi, 1990; Iványi, 1998).

A vagyoni differenciálódás ugyancsak érzékenyen érintette a szocialista gazdaság nivelláló tendenciáihoz szokott állampolgárokat. A jövedelmek egyes csoportok esetében jelentősen visszaestek, az új elit megjelenése, a vállalkozó réteg olykor hivalkodó fogyasztása pedig gyakran vált(ott) ki indulatokat a kevésbé vagyonosok és a leszakadók körében (Róbert, 1996).

Az 1990-es évektől a deviáns viselkedések jelzőszámait és megjelenési formáit illetően is változások álltak be. Bár vannak devianciák, melyek esetében stagnálásra vagy csökkenésre hívják fel a figyelmet a statisztikusok, túl optimisták mégsem lehetünk. Az alkoholfogyasztó magatartás markánsan jelen van társadalmunkban, és a vele kapcsolatos elfogadó attitűd megnehezíti a kezelésben és a prevencióban munkálkodó szakemberek helyzetét. Ha egyetértünk azzal a megállapítással, miszerint az alkoholfogyasztás gyakran a feszültségoldás, a nehézségek elől való elmenekülés eszköze, akkor még nehezebb a helyzet, hiszen a magyar társadalom gyakran termel ki olyan feszültségekkel teli szituációkat, melyekből sokan az alkohol segítségével találnak kiutat. Az öngyilkosságok száma valóban kevesebb, mint a 80-as években, ám a 3000 körüli haláleset azt mutatja, hogy sokan hathatós segítség, esetleg a társas-támogató rendszer hiánya vagy elégtelen működése következtében a szuicídiumot vélik egyetlen megoldásnak a szorult élethelyzet, a megoldhatatlannak látszó problémák esetében (Elekes és Paksi, 1996; Kopp és mtsai, 1996).

A bűnelkövetők száma és az elkövetett bűncselekmények jellege azt mutatják, hogy e téren is jelentős változások történtek az elmúlt másfél évtizedben. Megnövekedtek a vagyon elleni bűncselekmények, megjelent a megélhetési bűnözés, egyre erőszakosabb elkövetési módokról szólnak a rendőrségi jelentések. A közbiztonság romlását a magyar állampolgárok jelentős része rémülten veszi tudomásul (KSH, 2000).

Ami a drogfogyasztást illeti, az egyik legjelentősebb változást regisztrálhatjuk e téren. Nemcsak a szerek választéka bővült hihetetlen módon, hanem a fogyasztók köre is szélesedett. Hazánk tranzit országból célországgá vált, a fogyasztás bővülése mellett a terjesztők is nagy számban jelentek meg. A fogyasztók között nagyon sok a fiatalok, akik izgalmat keresve, a kortársak nyomásának engedve, vagy a feszültségek elől menekülve válnak egyre nagyobb számban e szenvedély rabjává (Demetrovics, 2001; Paksi és Elekes, 2003; Paksi, 2003).

A mentális zavarokkal küzdők száma szintén emelkedő tendenciát mutat, a szorongásos kórképek, a depresszió az ország lakosságának jelentős százalékát érinti. A feszültségek, a nehézségek, a nehéznek ítélt élethelyzetek, a rosszul működő szupportív rendszer, az elégtelen coping mechanizmusok sokakat sodornak a mentális zavarok irányába (Kopp és mtsai, 1996; Susánszky és Szántó, 2003).

Nehezíti a helyzetet, hogy a társadalom anomikus állapotában hiányoznak a szilárd kapaszkodók, azok a normák, melyek a cselekvés egyértelmű irányjelzői lehetnek. Ebben a helyzetben elbizonytalanodhatnak a szocializáció folyamatának résztvevői, az értékek átadói éppúgy, mint a befogadók. A feszültségteli élethelyzetek, a stressz, a szorongás tovább veszélyeztetik azokat a személyeket, akik rossz szociális helyzetüknél és/vagy szociokulturális hátrányaiknál fogva egyébként is nehezen találnak megoldást bizonyos élethelyzetekben.

Az anómia mertoni értelemben ugyancsak jelen van, hiszen a célok eléréséhez nem mindenki számára adottak az eszközök. Ez az állapot pedig gyakran vezet olyan alkalmazkodási módokhoz, amelyek vagy törvénytellenesek, vagy nem jelentenek sikeres megoldást alkalmazóik számára (Piczil, 2002).

Fiatalok a rendszerváltozást követő években

Azokkal a változásokkal, történésekkel, melyek a rendszerváltozás óta jellemzik társadalmunkat, közvetlenül vagy közvetett módon a fiatalok is találkoznak. A családban, szüleik révén hamar érzékelik a munkaerőpiac, a gazdaság működésének jellemzőit, törvényszerűségeit. A szülők gyakran szembesülnek anyagi jellegű nehézségekkel, a depriváció pedig a gyermekek teljesítményére, az iskolai eredményekre is rányomhatja bélyegét (Farkas, 2002). Abban az esetben, ha a család pénzügyi nehézségekkel küzd, a pályaválasztás nélkülözi a szabad választás lehetőségét, ugyanakkor a felsőoktatás rendszerébe való bejutás is kérdésessé válik. Sajnálatos módon a hallgatóknak nyújtott anyagi támogatások nem tudják eredményesen kompenzálni a vagyoni helyzetben megmutatkozó különbségeket (Majer, 2003). A teljesítménycentrikusság, a túlhajszolt élettempó már az iskolában töltött éveket is jellemzi, a tanulók számára hamar nyilvánvalóvá válik, hogy aki nem törekszik a társadalom többsége által kívánatosnak tartott célok elérésére, az „lúzer”, így nem lehet sikeres ember.

A sikertelenség érzését tovább mélyítheti, ha pályakezdőként a munkanélküliséggel találkozhatnak a fiatalok. Az elhelyezkedés nehézségeit, a munkaerőpiac bizonytalanságait már a középiskolás évek előrevetíthetik (Balázs, Lannert és Surányi, 1992).

Meghatározó mozzanat kora gyermekkortól kezdve a szocializáció folyamata. Azok az értékek, viselkedési minták, amit a szülők hagyományoznak gyermekeikre, döntő fontossággal bírnak a későbbi életévekben is. Abban az esetben, ha a családot, a szülőket bizonytalanság hatja át, ha a mindennapok nehézségei nem engedik látni a jövőt, és kérdésessé teszik az átadandó értékeket, a fiatalok is szorongva gondolnak a küszöbön álló felnőttkorra (Gazsó és Laki, 2004; Somlai, 1995; Somlai, 1997).

A serdülő- és ifjúkor abban a tekintetben is kitüntetett figyelmet érdemel, mert ezek az évek az

egészségkárosító magatartások, deviáns viselkedések megjelenésének időszakát jelentik. Ekkor számos biológiai és pszichoszociális változással kell megküzdeniük, és ebben az időszakban találkoznak a káros szenvedélyekkel. A dohányzás, az alkoholfogyasztás és a kábítószeres használata gyakran a célból történik, hogy általuk demonstrálják felnőttiségüket (McGuire, 1991). Azonban e szerek használata nagyban függ a társadalom értékorientációjától is. A magyar társadalom a rendszerváltozás óta gyakran él meg értékváltozásokat, az értékconszenzus hiánya pedig a dohányzás és az alkoholfogyasztás rátáinak emelkedéséhez vezethet (Pikó, 2001a). Fontos mozzanat, hogy a középiskolás fiatalok többnyire azonosulnak a pozitív értékekkel, ám értékpreferenciáik még strukturálatlanok, ezért sem mindegy, hogy milyen értékeket közvetít feléjük a társadalom (Balázs és Sajgál, 1998). Sajnálatos módon egyre inkább előtérbe kerül a fogyasztás, a hedonista önérvényesítés, ugyanakkor a kapcsolatok személyessége és érzelmi tartalma csökkenni látszik (Buda, 1999).

A drogfogyasztás kiemelkedő jelentőséggel bír a fiatalok egészségkárosító magatartását illetően. A rendszerváltozást követő években egyértelmű növekedéssel kell számolnunk a fogyasztók számát illetően, és a kipróbálók életkora is egyre alacsonyabb (Paksi és Elekes, 2003; Pikó, 2001b). A szerhasználatot nagyban befolyásolja az, hogy milyen a családi élet, a szülők nevelési attitűdje, milyen iskolai hatások érik a fiatalt, és hogyan hat rá a kortársak csoportja.

Az a mód, ahogyan a serdülők érzékelik a világot, nagyban befolyásolja azt a késztetést, hogy felnőttként ők is részesek legyenek. Ebben az értelemben érdemel említést a posztadoleszcencia jelensége, amennyiben a fiatalok igyekeznek kitolni azt az életkori határt, amely az önállósá válást, a szülőktől való elszakadást jelenti. Nagy valószínűséggel azért sem hagyják el szívesen a lakhatás biztonságát és az anyagi támaszt jelentő szülői házat, mert tisztában vannak azzal, hogy a munkahelyhez és a lakáshoz jutás nagy nehézségekbe ütközik.

Sokuk számára a családalapítás egyik feltétele, hogy önálló lakásban kezdjenek új életet, ennek az esélye azonban rendkívül csekély a jelen gazdasági viszonyok között (Gázsó és Laki, 2004).

Így nem meglepő, hogy a fiatalok jövőképe sem tanúskodik túlzott optimizmusról. Az életszínvonal és az életminőség tartós romlásától tartanak; viszonylag kevesen vannak, akik úgy vélik, a közeljövőben pozitív változások következnek be. Nem várnak jelentős előrelépést az európai integrációtól sem. Ami a személyes életterveket illeti, egyértelműen a bizakodás jellemző. Kutatások szerint a fiatalok saját jövőjük tervezésekor nem engedik, hogy negatív gondolatok és pesszimizmus uralja gondolataikat, úgy vélik, hogy a jövő tervezhető, vágyaik és terveik realizálásának pedig semmi nem állhat az útjába (Gázsó és Laki, 2004).

Ifjúság a kutatások tükrében

A fent említett tények és megállapítások nyilvánvalóvá teszik, hogy a fiatalok az átalakuló magyar társadalomban új helyzetekkel és kihívásokkal szembesülnek. Kutatók és kutatások sokasága foglalkozik annak vizsgálatával, hogy miként élik mindennapjaikat, milyen módon reagálnak a felnőttek világának jelzéseire, kihívásaira. A következő kutatás is csatlakozott azokhoz a vizsgálatokhoz, melyek a valós helyzet megismerését, feltérképezését tűzték ki célul.

Minta és módszer

A jelen, 2003-as kutatás Szeged valamennyi önkormányzati üzemeltetés alatt álló középiskolájának 10. évfolyamos diákjait érintette. Az önkitöltéses kérdőívek összesen 85 osztályban kerültek kiosztásra. A kitöltött és értékelhető kérdőívek száma 1970.

A kérdezés során, amely az ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) kutatás alapján történt, a következő kérdéscsoportokban folyt adatgyűjtés:

- személyes adatok, szülők, család;
- devianciák, egészségkárosító magatartások;
- drogfogyasztás, drogokkal kapcsolatos ismeretek;
- iskola, tanulás;
- szabadidős tevékenységek;
- vélemények, attitűdök, értékek;
- jövőkép.

A következőkben tekintsük át azokat az adatokat, melyek segítségével jól leírható a tizenévesek életmódja, világlátása.

Dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás

A dohányzás vizsgálatakor nem szabad elfelejtenünk azt a tényt, hogy a magyar társadalom tagjainak többsége elfogadó a dohányzó magatartással, még akár a fiatalok dohányzásával kapcsolatban is. A tizenévesek közül pedig sokan választják ezt az egészségkárosító magatartást a feszültség oldásának, a csökkent önbizalom növelésének eszközéül, de a társas történések, a szórakozás idején is gyakran van jelen (Urbán és Varga, 2003).

A megkérdezett fiatalok 30,3% dohányzik jelenleg, közülük 48,5% csak bizonyos alkalmakkor gyújt rá, ez az alkalom pedig legtöbbször a hétféle szórakozással, „bulizással” kapcsolódik össze, amikor a baráti társaság, a kortárscsoport tagjai is nagy számban dohányoznak. Sajnálatos módon magas azok aránya, akik legalább napi egy doboz cigarettát elszívnak (26,2%), de azok a fiatalok is sokan vannak, akik két-három naponta vesznek cigarettát.

1. táblázat. *A dohányzási szokások megoszlása (N=1970)*

Csak bizonyos alkalmakkor dohányzom	48,5%
Heti egy doboz cigarettát elszívok	10,4%
Két-három napig tart egy doboz cigaretta	14,9%
Legalább napi egy doboz cigarettát elszívok	26,2%
Összesen:	100,0%

Érdemes figyelni arra a tényre, miszerint a válaszadók családjában a dohányzó szülők aránya is magas. Így a szocializáció folyamatában olyan fontos szerepet játszó apa és anya mintát szolgáltat a gyermek számára. A középiskolások szüleinek 48,6%-a nem dohányzik, ugyanakkor 17,3% azon családok aránya, ahol mindkét szülő cigarettázik.

2. táblázat. *A szülők dohányzásának gyakorisága (N=1970)*

Anya dohányzik	16,4%
Apa dohányzik	17,7%
Mindkét szülő dohányzik	17,3%
Egyik szülő sem dohányzik	48,6%
Összesen:	100,0%

A fiatalok kockázati magatartásának fontos eleme az alkoholfogyasztás. A 16 éves fiatalok 68,8%-a szokott szeszes italt fogyasztani, legtöbb esetben – a dohányzáshoz hasonlóan – a hétközi szórakozás kapcsán teszik ezt. Sokak számára az ünnepek és a családi összejövetelek szolgáltatnak alkalmat az ivásra: névnap, születésnap, karácsony, szilveszter, ballagás, lakodalm. Ilyenkor gyakran a szülők kínálják gyermekeiket alkohollal. A válaszadók közül sokan egyetértenek azzal, hogy az alkohol a feszültség oldásának és a rosszkedv elűzésének eszköze is lehet.

3. táblázat. *Az alkoholfogyasztás előfordulásának gyakorisága (N=1970)*

Szoktam alkoholt fogyasztani	68,8%
Nem fogyasztok alkoholt	31,2%
Összesen:	100,0%

A fogyasztás gyakoriságát illetően elmondható, hogy legtöbbször a társas történések szolgáltatnak alkalmat az ivásra, a kutatásban szereplő középiskolások leginkább a szórakozással, a szabadidős tevékenységekkel kapcsolják össze a szeszes italok fogyasztását.

Ugyanakkor figyelmet érdemelnek azok a válaszadók is, akik hetente több alkalommal válnak fogyasztóvá.

4. táblázat. *Az alkoholfogyasztási szokások megoszlása (N=1970)*

Csak bizonyos alkalmakkor	69,7%
Kb. hetente egyszer	17,8%
Kb. hetente kétszer	7,6%
Kb. hetente három-négy alkalommal	2,5%
Gyakrabban	2,4%
Összesen:	100,0%

Néhány vélemény:

„Iszom, ha nem bírok elaludni.”

„Ha nagyon magam alatt vagyok.”

„Ha nagyon kivagyok, de akkor nyugtatóval.”

„Ha szerelmi bánatom van.”

„Unalmamban.”

Néhány válaszadó szerint, alkalom sem kell a szeszes italok fogyasztásához:

„Iszom, amikor akarok.”

„Amikor kívánom.”

„Amikor kedvem van.”

„Ha van pénzem.”

„Csak úgy...”

Egy fiatal a következőt nyilatkozta:

„Rongálás előtt iszom.”

A kábítószer-fogyasztás a rendszerváltozást követő években az érdeklődés fókuszába került. Bővült a fogyasztott szerek választéka, ugyanakkor a kipróbálás ideje egyre fiatalabb korra tehető (Paksi és Elekes, 2003). Különösen veszélyeztetett az a tizenéves korosztály, melynek tagjai gyakran találkoznak a kábítószer-használat kísértésével.

A probléma vizsgálata kapcsán nehéz olyan módszert találni, melynek segítségével valós képet kaphatunk a fogyasztás tényleges mértékéről. A szigorú törvényi megítélés és a közvélemény elítélő magatartása egyaránt nehezíti a kutatók dolgát. Ilyen módon nem véletlen, hogy a válaszadó fiatalok a saját szerhasználat gyakoriságát illetően óvatosabbak, a barátok, ismerősök esetében azonban a valósághoz közelítő képet adnak a fogyasztást illetően.

5. táblázat. *A kábítószer-használat előfordulásának gyakorisága (N=1970)*

	Használtál-e már valamilyen kábítószer?	Barátaid/ismerőseid használtak-e már?
Igen	21,8%	61,6%
Nem	78,2%	38,4%
Összesen:	100,0%	100,0%

A saját szerhasználatot a válaszadók 21,8%-a vállalta, míg a barátok, ismerősök körében előforduló gyakoriság 61,6%. Azok, akik igenlő választ adtak a fogyasztással kapcsolatban, a vizsgálatot megelőző egy hónapban leginkább egy-két alkalommal éltek a szerek nyújtotta hatással, ám jelentékeny azok aránya is, akik heti rendszerességgel, vagy ennél gyakrabban váltak fogyasztóvá.

A barátok, ismerősök által leggyakrabban használt szerek a marihuána, ecstasy, LSD, és speed voltak, míg a válaszadók leginkább marihuánát, ecstasyt, hasist és speedet fogyasztottak. A kábító hatású anyagok veszélyességének megítélése összefügghet a fogyasztással. A kérdőívet kitöltő fiatalok véleménye szerint a legveszélyesebb anyagok a heroin, kokain, LSD és a hasis. Legkevésbé veszélyesnek a marihuánát, az ecstasyt, a mákteát és a gyógyszereket ítélik.

6. táblázat. *A drogfogyasztási szokások megoszlása (N=1970)*

	Milyen gyakran használtál kábítószer az elmúlt egy hónapban?	Milyen gyakran használtál kábítószer az elmúlt egy évben?
Egyszer-kétszer	70,5%	71,1%
Kb. hetente egyszer	11,9%	9,6%
Kb. hetente kétszer	6,6%	5,9%
Kb. hetente három-négy alkalommal	5,3%	3,1%
Gyakrabban	5,7%	10,3%
Összesen:	100,0%	100,0%

Az adatok ismeretében nyilvánvaló, hogy a kutatásban szereplő 16 éves fiatalok jelentős része már kapcsolatba került a dohányzással, az alkohol- és drogfogyasztással. Felvetődhet a kérdés, hogy az egyes, egészségre ártalmas szerekhez való hozzájutás milyen mértékben válik lehetségessé számukra.

7. táblázat. *Az egyes egészségre ártalmas szerek beszerzésének lehetősége %-os megoszlásban (N=1970)*

	Nagyon könnyű	Inkább könnyű	Inkább nehéz	Nagyon nehéz	Lehe- tetlen	Nem tudom	Összesen
Cigaretta	80,2	13,2	2,4	0,6	0,7	2,9	100,0
Sör, bor	78,9	14,8	2,5	0,9	0,8	2,1	100,0
Égetett szeszek	46,0	22,1	11,4	2,6	2,3	15,6	100,0
Nyugtató recept nélkül	19,4	20,6	26,8	8,7	5,7	18,8	100,0
Szerves oldószerek	24,3	13,6	18,8	9,8	5,4	28,1	100,0
Marihuána	22,5	20,1	15,9	13,5	9,5	18,5	100,0
Hasis	11,5	17,7	20,8	13,8	11,9	24,3	100,0
LSD	12,1	14,2	21,1	18,0	11,0	23,6	100,0
Amfetamin	10,4	13,4	19,9	18,7	11,2	26,4	100,0
Ecstasy	18,5	17,0	15,8	16,2	10,7	21,8	100,0
Kokain	6,1	8,4	20,8	23,9	15,6	25,2	100,0
Heroin	6,6	8,3	19,2	24,1	15,9	25,9	100,0
Máktea	16,1	18,8	17,1	13,0	9,9	25,1	100,0
Anabolikus szteroidok	10,2	10,7	17,2	14,5	11,9	35,5	100,0

A cigaretta és az alkohol megvásárlása bizonyul a legkönnyebbnek, bár az égetett szeszek esetében úgy tűnik, nehezebb a beszerzés. Vélhetően azt a törvényi előírást, miszerint 18 éven aluliakat sem dohányáruval, sem szeszes itallal nem szabad kiszolgálni az üzletekben, nem igazán veszik komolyan. Ami a kábító hatású anyagokat illeti, a szerves oldószerekhez, a nyugtatóhoz, marihuánához, mákteaához és a speedhez való hozzájutás a 16 éves válaszadók nagy része számára semmilyen nehézségbe nem ütközik.

A kokain, heroin és az anabolikus szteroidok esetében mondható csak el, hogy a megszerzést inkább ítélik nehéznek.

Fontos lehet annak ismerete, hogy milyen a válaszadó fiatalok aktuális pszichés és szomatikus állapota, hiszen az egészségi állapot szubjektív értékelése nagy jelentőséggel bír, ha elfogadjuk azt a megállapítást, miszerint kapcsolat áll fenn a rossz közérzet, a szorongás és az egyes egészségkárosító magatartások között.

A vizsgálatból kiderül, hogy a középiskolások 44,2%-a nagyfokú nyugtalanságról számol be, 42,8%-uk nehezen összpontosítja figyelmét a tanulásra, 41,9% azok aránya, akik önbizalomhiánnyal küzdenek. 30% fölötti azok aránya, akik álmatlanságról, az iskolai órák okozta jelentős feszültségről számolnak be. A válaszadók több mint 20%-a vallotta, hogy gyakran érez gyomorfájdalmat, küzd hasmenéssel, nagyfokú szorongással, izgatottsággal és idegességgel. 25,5% úgy érzi, hogy gyakran áll legyőzhetetlen nehézség előtt, 27,7%-uk pedig gyakran gondol arra, hogy hasznavehetetlen és semmit sem lehet vele kezdeni.

8. táblázat. *Az aktuális pszichés és szomatikus státus megítélése (N=1970)*

	Igen	Nem
Gondjaim miatt gyakran vannak álmatlan éjszakáim	32,9%	67,1%
Gyakran vannak gyomorfájdalmaim	23,9%	76,1%
Néha hasmenésem van	20,4%	79,6%
Iskolai problémáim gyakran gondot okoznak	38,1%	61,9%
Gyakran annyira felizgatom magam, hogy nem tudok aludni	26,3%	73,7%
Gyakran annyira nyugtalan vagyok, hogy nem bírok sokáig egy helyben maradni	44,2%	55,8%
Nagyon nehezen tudom a figyelmemet a tanulásra összpontosítani	42,8%	57,2%
Valaki/valami miatt majdnem mindig vannak szorongó érzéseim	26,8%	73,2%
Másoknál sokkal szorongóbb vagyok	14,9%	85,1%
Gyakran gondolok arra, hogy nagy, legyőzhetetlen nehézségek előtt állok	25,5%	74,5%
Gyakran gondolok arra, hogy semmit sem lehet velem kezdeni	27,1%	72,9%
Az iskolai órák mindig nagy feszültséggel járnak	32,6%	67,4%
Kevés az önbizalmam	41,9%	58,1%
Gyakran nagyon ideges vagyok	24,2%	75,8%

Értékek és az ország helyzetének megítélése

A rendszerváltozás óta nyilvánvalóvá vált, hogy társadalmunk bizonyos értékek devalválódását, válságát éli meg. Nyilvánvaló laikusok és szakemberek számára egyaránt, hogy a szocializmus évtizedei után jelentős átrendeződés ment végbe az értékstruktúráról (Ferge, 2002; Gazsó és Laki, 2004; Róbert, 1996).

A középiskolások körében végzett kutatás néhány meglepő eredményt hozott az értékek vizsgálatát illetően. A válaszadó fiatalok 82,9%-a legfontosabb értéknek a szerelmet és a boldogságot jelölte meg, fontosságát tekintve ezt követi az igaz barátság (77,9%). A családi élet biztonsága 68,6%-uk szerint rendkívül fontos, de 63,6%-uk a szabadság esetében is így vélekedett. A béke a válaszadók 51,2%-a szerint kitüntetett érték. Meglepő módon a belső harmónia kialakítását és meglétét mindössze 45,3%-uk látja szükségesnek. A változatos élet 41,2%-uk esetében bír nagy fontossággal, érdekes módon fontosabbnak ítélik, mint a kiszámítható jövőt. Elgondolkodtató, hogy felsorolt értékeket tekintve a válaszadó fiatalok mindössze 26,3%-a ítélte nagyon fontosnak a magyarságot, a nemzet ügyét, 17,2%-uk a tradíciók tiszteletét, és csupán 16,2%-uk számára bír rendkívüli fontossággal a hit, a vallás. A hatalmat és a gazdagságot a válaszadók 16,8, illetve 23,9%-a illette a hétfokú skálán a legmagasabb pontértékkel.

9. táblázat. *Értékek fontossága (1=Egyáltalán nem fontos, 7=Rendkívül fontos, N=1970)*

	1	2	3	4	5	6	7	Összesen
Belső harmónia	2,1%	1,7%	5,4%	12,6%	15,4%	17,5%	45,3%	100,0%
Hatalom	10,2%	9,5%	14,5%	23,9%	15,5%	9,6%	16,8%	100,0%
Szabadság	0,9%	0,6%	1,5%	4,6%	10,3%	18,5%	63,6%	100,0%
Kiszámítható jövő	3,6%	2,5%	5,1%	11,8%	16,5%	23,1%	37,4%	100,0%
Gazdagság	2,9%	2,7%	6,3%	20,4%	24,2%	19,6%	23,9%	100,0%
Magyarság, nemzet	8,6%	6,2%	12,7%	17,7%	15,3%	13,2%	26,3%	100,0%
Béke	3,2%	1,3%	4,4%	8,9%	12,2%	18,8%	51,2%	100,0%
Hagyomány tisztelete	7,8%	6,3%	13,5%	21,4%	17,5%	16,3%	17,2%	100,0%
Vallás, hit	22,0%	12,2%	13,2%	15,3%	11,8%	9,3%	16,2%	100,0%
Család biztonsága	1,7%	0,5%	1,9%	3,7%	6,5%	17,1%	68,6%	100,0%
Változatos élet	1,9%	1,6%	3,5%	10,7%	17,2%	23,9%	41,2%	100,0%
Igaz barátság	0,9%	0,5%	0,6%	2,6%	3,6%	13,9%	77,9%	100,0%
Szerlem, boldogság	1,0%	0,4%	0,9%	1,7%	3,6%	9,5%	82,9%	100,0%

Felmerül a kérdés, hogy a középiskolás fiatalok, a 16 éves válaszadók milyen mértékben észlelik azokat a jelenségeket, melyek a rendszerváltozás óta jelen vannak a magyar társadalomban. Vizsgálatunk bizonyította, hogy a tizenévesek érzékenyen reagálnak azokra a történésekre, melyek meghatározzák a felnőtt társadalom mindennapjait, akkor is, ha gyakran negatív irányú történésekről, esetleg deviáns magatartásokról van szó.

A válaszadók legnagyobb problémának a drogfogyasztást és a munkanélküliséget látják, de sokan értenek egyet azzal a kijelentéssel is, hogy a felnőttek nem veszik komolyan a fiatalokat. Érzékelik az alkoholfogyasztás kapcsán felmerülő gondokat, és azt is jelezték, hogy az olykor indokolatlanul magas iskolai és munkahelyi elvárások sokszor adnak okot szorongásra. A középiskolások nagy arányban határozták meg a magányt, a kapcsolatok hiányát és a felnőttek, valamint fiatalok között húzódó ellentéteket jelentős problémaként. Ami a példaképek hiányát illeti, ez sokuk számára egyáltalán nem számít nehézségnek.

10. táblázat. *Társadalmi problémák érzékelése (N=1970)*

	Egyáltalán nem probléma	Kis probléma	Nagy probléma	Igen nagy probléma	Összesen
Munkanélküliség	1,6%	3,3%	33,3%	61,8%	100,0%
Felnőttek-fiatalok ellentéte	5,0%	34,5%	38,9%	21,6%	100,0%
Magas mh-i/ iskolai elvárások	5,7%	21,3%	38,6%	34,4%	100,0%
Alkoholfogyasztás	8,6%	20,1%	34,8%	36,5%	100,0%
Kapcsolatok hiánya, magány	6,6%	29,9%	35,8%	27,7%	100,0%
Példaképek hiánya	28,9%	36,4%	18,9%	15,8%	100,0%
A fiatalokat nem veszik komolyan	5,9%	20,5%	36,2%	37,4%	100,0%
Drogfogyasztás	4,9%	9,5%	21,7%	63,9%	100,0%

Jövőkép

A biztos, biztonságos jövő, a stabil jövőkép egy társadalom valamennyi tagja számára nagy fontossággal bír. Különösen így van ez a fiatalok esetében, akik pályaválasztás, családalapítás előtt állva kíváncsian kutatják lehetőségeiket, próbálják összekapcsolni céljaikat az azok megvalósításául szolgáló eszközökkel. Ami a saját jövő megítélését illeti, a válaszadók 84,7%-a optimista, a társadalom jövőjével kapcsolatosan azonban már nem ilyen egyértelmű a helyzet: a 16 éves középiskolások 51,6%-a inkább pesszimistán szemléli a magyar társadalom jövőjét.

11. táblázat. *A jövő megítélése (N=1970)*

	Hogyan ítéled meg a jövődet?	Hogyan ítéled meg a társadalom jövőjét?
Inkább optimistán	84,7%	48,4%
Inkább pesszimistán	15,3%	51,6%
Összesen	100,0%	100,0%

Ami a számadatok mögött rejlik...

A kvantitatív vizsgálatok számszerű eredményei elgondolkodtatják az adatsorok elemzőjét, és gyakran arra készítetik, hogy a számok mögé tekintve kissé árnyaltabbá tegye a képet. Erre kiválóan alkalmas a fókuszcsoporthoz tartozó technika, melynek alkalmazása során elérhetővé válik, hogy a válaszadók szabadon alkothassanak véleményt a feltett kérdésekkel kapcsolatban. A csoportlétkör, a kortársak jelenléte facilitálja az ülések résztvevőit, egyben lehetővé válik az is, hogy a kérdőíves módszer behatárolt válaszlehetőségeit kibővítsék mélyrehatóbb elemzés tárgyává tegyék a vizsgálni kívánt kérdéseket (Kitzinger, 1995).

E cél elérése érdekében 150 szegedi szakmunkásképzőben és szakközépiskolában tanuló fiatalot kérdeztünk 15 fős csoportokban, 50-60 perces beszélgetések keretein belül a következő témákról:

- Hogyan vélekednek azokról az értékekről, melyek Magyarországon dominálnak, és biztosítják az előrejutás lehetőségeit. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyennek látják az élet kereteit a magyar társadalomban.
- Megkérdeztük a dohányzással, alkoholfogyasztással és a kábítószeres használatával kapcsolatos véleményeket, illetve aziránt is érdeklődtünk, hogy a megkérdezettek között és barátaik, kortársaik körében milyen mértékű az egészségkárosító magatartások jelenléte.
- Végezetül a jövő kérdését helyeztük fókuszba, felmértük azt, hogy milyen vágyakkal, elképzelésekkel indulnak az életbe.

Értékek

A válaszadó fiatalok úgy vélik, hogy Magyarországon a legfontosabb érték a pénz és a gazdagság. Leginkább az tud boldogulni, akinek sok pénze van, ám véleményük szerint a jelentős vagyon megszerzése gyakran nem becsületes úton történik. A rendszerváltozás adta lehetőségeket kihasználva sokan jutottak pénzhez, bár meglátásuk szerint a politikusi pálya is magában rejtje a meggazdagodás lehetőségét. A protekció a következő az értékek sorában: aki megfelelő kapcsolati tőkével rendelkezik, az könnyen boldogul, és bármit elérhet, megszerezhet. A magyar elitet nem magasztalják a válaszadó középiskolások; úgy vélik, hogy felsőbbrendűnek érzik magukat, és lenézik azokat, akik nincsenek hasonló pénzügyi helyzetben. Érzékelik azokat a problémákat, melyek a rendszerváltozás óta egyre markánsabban jelen vannak társadalmunkban: a szegénységet, a munkanélküliséget, mely sok esetben családjukban is fellelhető.

Nem fogadják kitörő örömmel a gyorséttermek, bevásárlóközpontok, hipermarketek szaporodását, bár ezzel kapcsolatban már nem voltak egyöntetűek a vélemények. Néhány fiatal napi rendszerességgel látogatja a bevásárlóközpontokat, akár 5-6 órát is eltöltve ezekben lézengéssel, mozizással. Többen vannak, akik úgy vélik, hogy nem szerencsés a külföldi befektetőket beengedni az országba, fontosabb lenne a meglévő lehetőségeket kihasználni.

„Le kellene szokni az amerikaiak majmolásáról.” (18 éves)

„Büszkének kellene lenni arra, hogy magyarok vagyunk.” (16 éves)

Összegezve tapasztalataikat úgy vélekednek, hogy az országban romlanak az életkörülmények, nagy a fejletlenség, így nem igazán jó fiatalnak lenni.

Egy 16 éves válaszadó gondolatai jól példázzák ezeket az életérzéseket:

„Ebben az országban biztos nem vár semmi jó. Nem látom a jövőt, ezért hát: carpe diem! Ma éljünk és szórakozzunk!”

Egészségkárosító magatartások a fiatalok körében

A válaszadó középiskolások valóban élnek a szórakozás lehetőségével. Hétvégenként rendszeres program a bulizás barátokkal, többnyire diszkóban vagy zenés-táncos szórakozóhelyen. Figyelemre méltó többek megjegyzése, miszerint hiányoznak az értelmes szórakozás színterei! A szórakozással gyakran kapcsolódik össze a dohányzás, az alkohol- és drogfogyasztás.

Ami a dohányzást illeti, a válaszadók arról számolnak be, hogy szüleik a legtöbb esetben tudnak erről a szenvedélyről, ám nem ellenzik, sőt gyakorta fordul elő, hogy a szülő maga ad pénzt gyermekének cigarettára. A fiatalok egyöntetű véleménye, hogy – bár vannak dohányzó szülők nagy számban – elsősorban a kortársak rászoktató hatása erős a dohányzást illetően.

„Mindig a társaság visz bele... de attól is függ, hogy a személyisége milyen erős.” (18 éves)

Még akkor is engedelmeskednek a társas parancsnak, ha a kipróbáláshoz fűződő első élmények nagyon negatívak.

„Engem rászoktattak, bár kezdetben iszonyú volt.” (15 éves)

A beszélgetés szomorú tapasztalata, hogy nagyon kevés a nemdohányzó fiatal. Az osztályközösségekben 50% fölött van a dohányzó tanulók aránya, sokan a tanórák közötti szünetekben is dohányoznak, s megemlítik, hogy a pedagógusok között is sok dohányost találni. Nem ritka a napi egy doboz cigaretta elszívása, bár buliban ennél több is elfogy(hat).

„Buliban sok cigi fogy... egyedül nem. Valaki vesz egy dobozzal, és elosztogatja.” (16 éves)

Szerencsére vannak, akik ellenzik a dohányzást, ők ellenállnak a csábításnak.

„Hülye vagy, ha rászoksz... hadd szívják a többiek.” (17 éves)

Sokan megszokásból gyújtanak rá, vagy unaloműzőnek használják a cigarettát, de többen vélekednek úgy, hogy a dohányzás feszültséget is old.

„Alig várom, hogy vége legyen a tanításnak. Az első cigarettával elszállnak a napi feszültségek, a füsttel együtt kifújom azokat.” (15 éves)

Az alkoholfogyasztás esetében is jelen van a feszültségoldó szerep. A kortársak hatása a szeszes italok fogyasztása tekintetében is erős, bár többen jelezték, hogy gyakran a szülőkkel együtt fogyasztanak alkoholt, családi összejövetelek, ünnepek alkalmával. Néhány esetben a szülő szemtől huny gyermeke túlzott alkoholfogyasztása felett is.

„Vasárnap hajnalban berúgva mentem haza. Az anyukám észrevett, de csak jót mosolygott, mikor meglátott.” (17 éves)

A hétvégi szórakozásokhoz hozzátartozik az alkohol, minden fajta, minden mennyiségben.

A fiatalok véleménye az alkoholfogyasztásról:

„Valahogyan el kell lazulni...” (16 éves)

„Alkohol? Amikor csak van alkalom.” (18 éves)

„Isznak a barátok, ígyunk mi is!” (15 éves)

A drogfogyasztással kapcsolatban – különösen a saját szerhasználatot illetően – nehéz volt adatokat szerezni. A fiatalok elsősorban a környezetükben előforduló fogyasztást jellemezték. Úgy vélik, hogy kortársaik 50-60%-a kipróbál valamilyen drogot, a szűkebb környezetükben pedig 80-90%-ra becsülik az érintettek arányát. A beszerzés nem ütközik különösebb nehézségekbe, legkönnyebben a szórakozóhelyeken lehet anyaghoz jutni, de gyakorta válhat az iskola környéke is a beszerzés színhelyévé.

„Már a tekintetből lehet tudni, hogy az illető valamit árul.” (15 éves)

A kábítószerhez való hozzáfutáshoz csak pénz kell, az ismeretség nem szükséges a vétel folyamán.

„Annyira könnyű hozzáfutni, mint egy doboz cigihez.” (18 éves)

Elsősorban a kapudrogok használatát jelezték a válaszadó fiatalok, véleményük szerint a kemény drogok használata ritkább. Itt is rendkívül erős a kortársak hatása, sokan a többiek biztatásától és a kíváncsiságtól hajtva sodródhatnak bele a szerhasználatba. Néhány esetben unaloműző, illetve feszültségcsökkentő hatása is van a drognak. Több esetben a családi élet feszültségei elől menekülnek a fiatalok.

Miután nyilvánvaló, hogy érzékelik a drogfogyasztás terjedését és veszélyeit a középiskolások, felvetődik a kérdés, a prevencióval kapcsolatban milyen eszközöket tartanának hatékonynak? Néhányan úgy vélik, hogy nem lehet eredményesen fellépni:

„Nem igazán van megoldás a mai világban.” (18 éves)

„Minél inkább tiltják, annál inkább... reménytelen helyzet, addig is jól érzi magát.” (17 éves)

Úgy vélekednek, hogy ha valaki ki akarja próbálni a kábítószerrel, azt nem rettentí vissza még a rendkívül szigorú törvényi tiltás sem. Erős protektív tényező azonban a jó szülő–gyerek kapcsolat. A jó légkörben nevelkedő, stabil családi háttérrel rendelkező fiatalok számára nem bír nagy vonzerővel a kábítószer.

Nagyon kifejező az egyik 18 éves fiatal véleménye a drogfogyasztással kapcsolatban:

„Adni kellene valamit helyette...”

Jövőkép

Rendkívül fontos mozzanat egy serdülő fiatal életében a jövő tervezése. A stabil jövőképpel rendelkező fiatalok könnyebben vészeli át az adott életszakasszal járó nehézségeket, és célirányosan haladnak terveik megvalósítása felé. Sajnálatos módon a megkérdezett fiatalok nem igazán optimisták, sem a saját jövőjüket illetően, sem az ország helyzetét tekintve. Bizonytalanságra, kiszámíthatatlanságra hivatkoztak, és úgy vélik, hogy sem a munkahely biztonsága, sem a lakáshoz jutás lehetősége nem szavatolt az országban.

„A híd alatt van még hely...” – jegyzi meg félig komolyan, félig tréfásan egy 18 éves válaszadó.

Szerencsére az iskola befejezését minden fiatal tervezi, ám sokan jelezték, hogy érettségi után kimennek külföldre nyelvet tanulni és pénzt keresni.

„A Balkánról idejönnek, mi meg megyünk Nyugatra. Népvándorlás.” (18 éves)

A távlati tervek között szerepel a családalapítás, a munkába állás és a lakásszerzés. Néhányan a vállalkozói létbe szeretnének belekóstolni, bár többen előre jelezték ennek a nehézségeit:

„Mostanában minden vállalkozó gyorsan akar meggazdagodni... pedig itt gyorsan nem lehet.” (18 éves)

„Meg lehet őket is érteni, ha bejelentik az alkalmazottakat, többet kell fizetni utánuk, nagyobb lesz a hátrányuk. Nehéz a helyzetük.” (18 éves)

Az Európai Unióba lépésünk előtt készített interjú során arra is kíváncsiak voltunk, hogy hogyan vélekednek a válaszadók hazánk tagországgá válásáról. Néhányan remélik, hogy lassú fejlődésnek indul az ország belépésünk után, de a fiatalok többsége borúlátó. Nem bíznak abban, hogy bármi változna, többen pedig úgy vélekednek, hogy az Unióba lépés feltételeként rendezni kell majd a kisebbségek helyzetét, ez pedig újabb feszültség forrásává válhat Magyarországon. Összegzésként jegyezte meg – a többiek egyetértésével találkoзва – a következőt egy fiatal:

„Jobb, ha az ember nem is tervez előre...” (15 éves)

Összegzés

Mind a kvantitatív, mind a kvalitatív vizsgálat eredményeit tekintve elmondható, hogy a válaszadó fiatalok tisztában vannak azokkal a történésekkel, melyek a magyar társadalmat jellemzik a rendszerváltozást követő években. Érzékelik a problémákat, az anomáliákat, az olykor irreálisan magas elvárásokat. Az értékeket tekintve kissé pesszimistán jegyzi meg, hogy Magyarországon elsősorban az anyagiak és a jó kapcsolatok jelentik az előrejutást, a boldogulás lehetőségeit. Saját értékpreferenciáikat illetően azonban mind a gazdagságot, mind a hatalmat a kevésbé fontos értékek között tartják számon. Szükségesnek vélik az igaz érzelmeket, a támogató barátokat, a biztonságos családi életet a jóllét szempontjából. Elgondolkodtató azonban, hogy a hit, a tradíció és a nemzet fogalma nem szerepel a kitüntetett értékek sorában.

Ami az egészségkárosító magatartásokat illeti, a fiatalok körében jelen van a dohányzás, a drog- és alkoholfogyasztás. Mindhárom esetben fontos szerep jut a kortársaknak, akik gyakran a rászokásban is segítséget nyújtanak. A társas együttlétek, a szórakozás velejárója a cigaretta, az alkohol és – sajnos egyre gyakrabban – a kábítószer. A kíváncsiság mellett gyakran motiválja a fogyasztókat az unalom elűzésének vágya és a feszültségek elől való menekülés kényszere. A szülők – elsősorban a dohányzás és az alkoholfogyasztás esetében – tisztában vannak gyermekeik szenvedélyével, ám semleges magatartásuk, néhány esetben megerősítésük nem tudatosítja a fiatalokban, hogy helytelen a cselekvésük. Nem jelent akadályt a hozzájutás sem; a középiskolás fiatalok úgy vélik, hogy bármilyen szer könnyűszerrel, vagy legalábbis nem sok nehézség árán megvehető, beszerezhető. A szeszes italokat és a dohányárut fiatalkoruk ellenére is meg tudják vásárolni az üzletekben, a kábító hatású anyagok esetében pedig a szórakozóhelyek vagy az iskolák környéke jelenti a beszerzés színterét.

Nem meglepő, hogy a középiskolás fiatalok gyakorta feszültek, szoronganak. Ezek a tünetek sokszor olyan erősek, hogy oldásukat minél hamarabb szeretnék elérni, sajnos többnyire nem megfelelő módon és eszközökkel. A felnőttek szerepe e tekintetben nagyon fontos, hiszen példaadással, megfelelő

coping technikák felmutatásával és átadásával óriási lépést tehetnének a megelőzés és az egészséges életmód preferáló ifjúság képeinek megvalósulása felé.

A jelen szorongásai és feszültségei előrevetítik egy bizonytalan jövőkép körvonalait is. A saját jövőt illetően optimistábbak a fiatalok, bár néhány területen nem terveznek sikereket. Így a lakáshoz jutást eleve lehetetlennek ítélik, de a stabil, biztos munkahely elérésének lehetőségében is kételkednek. Néhányan úgy vélik, hogy érdemes lenne külföldön „szerencsét próbálni”, elsősorban nyelvtanulás és pénzszerzés céljából. Egyelőre nem látják biztosítottnak az ország jó pozícióját az Európai Unióban, sokak véleménye szerint semmi nem fog változni.

E rövid helyzetjelentés nem töltheti el megnyugvással a felnőtt olvasót. Látható, hogy a fiatalok nagyon érzékeny indikátorai azoknak a történeseknek, amelyek a mi világunkban zajlanak. Az a mód, ahogyan éljük az életet, azok a megoldások, melyeket a problémáink megoldásában alkalmazunk, mintaként szolgálnak a serdülők számára. Ha nem is tudjuk őket megvédeni a világ negatív történéseitől, a szocializáció folyamatában próbálunk átadni stabil, irányt mutató értékeket. Jelentsen a család olyan közösséget, ahová jó hazatérni, ahol be lehet számolni a napi történekekről, ahol a jól körülhatárolt és megélt szerepek követendő példaként szolgálnak. Az iskola – tudásátadó funkcióját továbbra is betöltve – minimalizálja a versengésre és a magas elvárásokra épülő szituációkat. Váljon olyan közeggé, ahol a fiatalok szorongásoktól mentesen sajátíthatják el azt a tananyagot, melynek birtokában kiegyensúlyozott, jó munkaerővé, szakemberré válhatnak.

Tennivaló tehát bőven akad. Érdemes minél hamarabb valóra váltani elképzeléseinket, hiszen társadalmunk jövője a most felnövekvő generációk kezében van.

Irodalom

- Andorka R., Harcsa I. (1990) Magyarország az adatok tükrében: Foglalkoztatás. In: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 87–96.
- Andorka R. (1992) A rendszerváltozás szociálpolitikai problémái. *Valóság*, 7, 1–15.
- Andorka R. (1996) A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a rendszerváltozás óta. *Szociológiai Szemle*, 1, 3–26.
- Balázs É., Lannert J., Surányi B. (1992) *Demográfiai hullám–iskola–ifjúsági munkanélküliség*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bácskai E., Gerevich J. (1997) *Ifjúság és drogfogyasztás*. Drogmegelőzési Módszertani Központ, Budapest.
- Balázs J., Sajgál R. (1998) Középiskolások értékorientációi. *Educatio*, 7, 316–326.
- Buda B. (1999) Identitás és kommunikáció a posztkommunista világban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 1, 56–61.
- Demetrovics Zs. (2001) *Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein*. L'Harmattan, Budapest.
- Elekes Zs., Paksi B. (1996) Lelkünkre ül a politika? Az öngyilkosság és az alkoholizmus változó trendjei. *Századvég, Új Folyam*, (2), 103–116.
- Elekes Zs., Paksi B. (2000) *Drogok és fiatalok. Középiskolások droghasználata, alkoholfogyasztása és dohányzása az évezred végén Magyarországon*. Ifjúsági és Sportminisztérium, Budapest. /ISMertető, 8./
- Farkas Zs. (2002) Helyzetkép az észak-magyarországi szegény gyerekek iskolai életéről. *Szociológiai Szemle*, 4, 121–130.
- Ferge Zs. (1996) A rendszerváltás megítélése. *Szociológiai Szemle*, 1, 51–74.

- Ferge Zs. (1997) „És mi lesz, ha nem lesz? Az állam és a civilizációs folyamat”. In: Gombár Cs., Hankiss E., Lengyel L. (szerk.) *És mi lesz, ha nem lesz? Tanulmányok az államról a 20. század végén*. Korridor – Helikon Kiadó, Budapest, 146–174.
- Ferge Zs. (2002) Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. *Szociológiai Szemle*, 4, 9–33.
- Gazsó F., Laki L. (1998) *Esélyek és orientációk. Fiatalok az ezredfordulón*. OKKER Kiadó, Budapest.
- Gazsó F., Laki L. (2004) *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Györi P. (1990) Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon. In: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 430–446.
- Havasi É. (2002) Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 4, 51–71.
- Iványi G. (1998) *Hajléktalanok*. Sík Kiadó, Budapest.
- Kitzinger J. (1995) Introducing focus groups. *British Medical Journal*, 311, 299–302.
- Kolosi T., Sík E. (1992) Munkaerőpiac és jövedelmek. In: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 508–530.
- Kolosi T., Róbert P. (1992) A rendszerváltás társadalmi hatásai. *Válóság*, 2, 1–13.
- Kolosi T., Róna-Tas Á. (1992) Az utolsókból lesznek az elsőek? A rendszerváltás társadalmi hatásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2, 3–19.
- Kornai J. (1992) A posztzocialista átmenet és az állam. Gondolatok fiskális problémákról. *Közgazdasági Szemle*, 6, 489–512.
- Kopp M., Skrabski Á., Lőke J., Szedmák S. (1996) A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban. *Századvég, Új Folyam*, (2), 87–103.
- Központi Statisztikai Hivatal (2000) *A bűnözés alakulása*. Magyar Statisztikai Zsebkönyv, Budapest.
- Lannert J. (1998) Közoktatás a kilencvenes években. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 361–387.
- Majer Balázs (2003) A hallgatónak nyújtott állami támogatások. *Szociológiai Szemle*, 2, 116–136.
- McGuire, W. J. (1991) Using guiding-idea theories of the person to develop educational campaigns against drug abuse and other health-threatening behavior. *Health Education Research*, 6, 173–184.
- Medgyesi Márton (2002) A szűkös öregség: az idősek jövedelmi helyzete a kilencvenes években. *Szociológiai Szemle*, 4, 143–156.
- Neményi Mária (2003) Család és családpolitika. *Szociológiai Szemle*, 1, 3–27.
- Paksi B. (2003) *Drogok és felnőttek. A tizennyolc év feletti lakosság drogfogyasztása és droggal kapcsolatos gondolkodása az ezredfordulón, Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest.
- Paksi B., Elekes Zs. (2003) Középiskolások drogfogyasztása 2003-ban Budapesten. Helyzetkép és tendenciák. *Addiktológia*, 3–4, 275–304.
- Piczil M. (2002) Anómia-elméletek. In: Pikó B. (szerk.) *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*. JATEPress, Szeged, 19–26.
- Pikó B. (2001a) A demokrácia, a diktatúra és a posztzocializmus társadalom-lélektana. *Válóság*, 43 (1), 12–21.
- Pikó B. (2001b) Serdülők és fiatalok dohányzással, alkohol- és drogfogyasztással kapcsolatos vélekedései: Újabb kockák a „kirakós játékhöz”. *Addictologia Hungarica*, 9, 195–203.
- Róbert P. (1996) Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás. *Századvég, Új Folyam*, (2), 29–57.
- Simonyi Ágnes (2002) Családok peremhelyzetben városban és falun. *Szociológiai Szemle*, 4, 131–142.

- Somlai P. (1995) Bizonytalanul (A családok helyzete Kelet-Közép Európában). *Esély*, 2, 47–58.
- Somlai P. (1997) *Szocializáció. Kulturális átöröklés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Spéder Zs. (1996) Ikertestvérek – A szegénység arcai Magyarországon. *Századvég, Új Folyam*, (2), 29–57.
- Susánszky É., Szántó Zs. (2003) Szociokulturális környezet, megküzdési stratégiák, életminőség. *Szociológiai Szemle*, 2, 84–102.
- Szalai J. (1990) Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. In: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 418–430.
- Urbán R., Varga J. (2003) A negatív érzelmek, az önbizalom, az énhatékonyság és a dohányzás serdülőkorban. *Addiktológia*, 3–4, 346–369.
- Vicsek L. M. (2004) Bizonytalanságérzet és meghatározó tényezői a mai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2, 27–57.